

Теорія

і практика

ISSN 2078-7782

**УПРАВЛІННЯ
СОЦІАЛЬНИМИ
СИСТЕМАМИ**

4'2014

ФІЛОСОФІЯ
ПСИХОЛОГІЯ
ПЕДАГОГІКА
СОЦІОЛОГІЯ

ISSN 2078-77-82

*Teорія
i практика*

управління соціальними системами

**ФІЛОСОФІЯ
ПСИХОЛОГІЯ
ПЕДАГОГІКА
СОЦІОЛОГІЯ**

4'2014

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ
СИСТЕМАМИ: філософія, психологія, педагогіка, соціологія**
Щоквартальний науково-практичний журнал 4'2014
Видання засновано 2000 р.

Держвидання	
Свідоцтво: КВ №5212	
від 18.06.2001 р.	
Засновники видання:	
Національний технічний університет „Харківський політехнічний інститут”, Харківський національний педагогічний університет ім.Г.С.Сковороди, Українська інженерно-педагогічна академія	
Видастися за рішеннями Вчених рад:	
НТУ“ХПІ”, протокол № 10 від 28.11.2014; ХНПУ ім.Г.С.Сковороди, протокол № 5 від 7.11.2014; УПА, протокол № 4 від 25.11.2014	
Головний редактор:	
Романовський О.Г., член-кор. НАПН, д-р пед. наук	
Координаційна рада:	
Кремень В.Г., академік НАН і НАПН України, д-р філос. наук (голова)	
Товажнянський Л.Л., Почесний академік НАПН України, д-р техн. наук (заст. голови)	
Андрющенко В.П., академік НАПН України, д-р філос. наук	
Биков В.Ю., академік НАПН України, д-р техн. наук	
Луговий В.І., академік НАПН України, д-р пед. наук	
Прокопенко І.Ф., академік НАПН України, д-р пед. наук	
Коваленко О.Е., д-р пед. наук	
Бабаєв В.М., д-р наук державного управління	
Іліаш Н., д-р техн. наук, (Румунія)	
Левовицький Т., д-р пед. наук, (Польща)	
Недялкова А., д-р наук (Болгарія)	
Мамаліс А.Г., академік (Греція)	
Телефон: (057) 70-04-025, телекакс (057) 70-76-371. E-mail: romanovskiy_khpi@mail.ru	

З М И С Т	
ПАМ'ЯТИ І.А. ЗЯЗЮНА	
Рибалка В.В. Духовний лідер українських освітіян.....	3
ФІЛОСОФІЯ СОЦІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ	
Кремень В.Г. О виновности и политической ответственности	6
Gardocka Teresa. The protection of animals in Poland. A legal and social problem.....	15
ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ	
Романовский А.Г. Об Учителе с любовью.....	20
Golozubov Alexander. Theology of laughter: exploring the phenomenon.....	29
ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ	
Рибалка В.В. Формування системою освіти особистісних, духовних якостей в учнівської молоді як психопедагогічна умова успішності її особистого, професійного та громадянського життя	36
Хомуленко Т.Б., Фоменко К.И., Головина Е.Ю. Духовний інтелелект как детерминанта моральної ответственности личности	51
ПЕДАГОГІКА ВИЩОЇ ШКОЛИ	
Семенова Алла. Емоційне усвідомлення як конструкт оцінювання динаміки розвитку педагогічної майстерності викладачів вищих технічних навчальних закладів: психопедагогічний підхід	58
Пономарьов О.С., Чеботарьов М.К. Професіоналізм і відповіальність як чинники адаптивного управління в педагогіці	69
Дубініна О.М. Моделювання процесу формування математичної культури майбутніх інженерів індустрії програмної продукції у вищому технічному навчальному закладі.....	79
ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ЛІДЕРА	
Moroz M., Laamanen R.V. Conceptual generalizations as for the content of individual socio-psychological characteristics of personality development as a leader.....	90
ІННОВАЦІЇ В ПІДГОТОВЦІ СУЧASНИХ ФАХІВЦІВ	
Гуревич Р.С., Кадемія М.Ю. Сучасні інтерактивні технології навчання студентів.....	99
УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ОСВІТИ	
Дмитриев В.Ю. Качество обучения в вузе в концепции образовательного маркетинга.....	105
Подолянчук С.В. Визначення компетентності експертів з оцінювання наукової діяльності у вищому педагогічному навчальному закладі.....	112
ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ	
Severyna Natalia. Comparative analysis of features of systems of higher education of Ukraine and France.....	123
Беспарточна О.І. Кваліфікації вищої освіти у Російській Федерації.....	130
НАШІ АВТОРИ.....	137
СТОРІНКА РЕДКОЛЕГІЇ.....	141

Редакційна колегія:	C O N T E N T S
	MEMORY I.ZIAZIUN
Балл Г.О., член-кор. НАПН України, д-р психол. наук	<i>Rybalka V.</i> Spiritual leader of Ukrainian educators..... 3
Бех І.Д., академік НАПН України, д-р психол. наук	PHILOSOPHY OF SOCIAL MANAGEMENT
Моляко В.О., академік НАПН України, д-р психол. наук	<i>Kremen' V.</i> About guilt and political responsibility..... 6
Ничкало Н.Г., академік НАПН України, д-р пед. наук	<i>Gardocka T.</i> The protection of animals in Poland. A legal and social problem..... 15
Сисоєва С.О., член-кор. НАПН України, д-р пед.наук	PHILOSOPHY OF EDUCATION
Троцько Г.В., член.-кор. НАПН України, д-р пед.наук	<i>Romanovs'kyj O.</i> About a Teacher with love..... 20
Князев В.М., д-р філос.наук	<i>Golozubov A.</i> Theology of laughter: exploring the phenomenon... 29
Коваленко О.Е., д-р пед. наук	PSYCHOLOGY OF PERSONALITY
Конакчієв Д., д-р наук	<i>Rybalka V.</i> Forming of personal, spiritual qualities of students by educational system as the psycho-pedagogical condition for its successful personal, professional and civic life..... 36
Култасєва М.Д., д-р філос. наук	<i>Khomulenko T., Fomenko K., Holovina O.</i> Spiritual intelligence as determinant of personal moral responsibility..... 51
Лозовий В.О., д-р філос. наук	PEDAGOGY OF HIGHER EDUCATION
Нечепоренко Л.С., д-р пед. наук	<i>Semenova Alla.</i> Emotional awareness as a construct of evaluation of dynamics of development of pedagogical skills of teachers of higher technical educational institutions: psychopedagogical approach..... 58
Побіренко Н.А., д-р психол. наук	<i>Ponomar'ov O., Chebotar'ov M.</i> Professionalism and responsibility as factors of adaptive management in pedagogics..... 69
Радіонова І.О., д-р філос. наук	<i>Dubinina O.</i> Modeling formation process of mathematical culture of future engineers of software industry in higher technical educational institutions..... 79
Рибалка В.В., д-р психол. наук	FORMATION OF THE LEADER'S PERSONALITY
Степаненко І.В., д-р філос. наук	<i>Moroz M., Laamanen R.V.</i> Conceptual generalizations as for the content of individual socio-psychological characteristics of personality development as a leader..... 90
Хомуленко Т.Б., д-р психол. наук	INNOVATIONS IN PREPARATION FOR TODAY'S PROFESSIONALS
Панфілов Ю.І., канд. психол. наук	<i>Hurevych R., Kademiya M.</i> Modern interactive technology learning of students..... 99
Пономарьов О.С., канд. техн. наук	QUALITY MANAGEMENT OF EDUCATION
Попова Г.В., канд. психол. наук	<i>Dmytriyev V.</i> Quality education in high school in the concept of education marketing..... 105
Резнік С.М., канд. пед. наук	<i>Podolyanchuk S.</i> Competence determination of experts of the assessment of research activities in the higher pedagogical educational establishment..... 112
	FORMATION OF EUROPEAN EDUCATION
	<i>Severvna N.</i> Comparative analysis of features of the higher education system in Ukraine and France..... 123
	<i>Bespartochna O.</i> Qualification of the higher education in the Russian Federation..... 130
	AUTHORS 139

Teoriia i praktika upravlinnia soціальними системами // Шоквартальний науково-практичний журнал. – Харків: НТУ „ХПІ”, 2014. – № 4. - 142 с.

У квітні 2013 р. часопис „Теорія і практика управління соціальними системами” включено до довідника періодичних видань бази даних “Ulrich's Periodicals Directory” (New Jersey, USA).

Журнал „Теорія і практика управління соціальними системами” затверджено Постановою №1-05/1 Президії ВАК України від 10.02.2010 як наукове фахове видання України з філософських, педагогічних і психологічних наук

© Національний технічний університет „Харківський політехнічний інститут”, 2014

© Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди, 2014

© Українська інженерно-педагогічна академія, 2014

ДУХОВНИЙ ЛІДЕР УКРАЇНСЬКИХ ОСВІТЯН

29 серпня 2014 року відійшов у вічність доктор філософських наук, професор, дійсний член Національної академії педагогічних наук України Іван Андрійович Зязюн, ректор у 1975-1990 рр. славнозвісного Полтавського педагогічного інституту імені В.Г.Короленка, Міністр освіти і науки України у 1990-1991 рр., директор Інституту педагогіки і психології АПН України та Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України у 1993-2014 рр.

Це непоправна втрата для його родичів, друзів, колег, для всіх освітян... У цей сумний час усім нам треба краще усвідомити те, що зробив великий громадянин України, який спадок залишив нам геніальний Учитель учителів, організатор системи освіти, велетень української філософії, психології, педагогіки, культури.

Ми можемо стверджувати це, оскільки Іван Андрійович зробив величезний внесок у науку і життя, фактично створив сучасну педагогіку Добра, філософію Краси, психологію Істини, культурологію Свободи, Творчості і Справедливості.

Якщо б треба було знайти таке поняття, що точно відображало б сутність цієї Людини, його внесок в українську і світову культуру, то таким, безперечно, було б слово Майстер! Він любив це поняття, часто вживав його, особливо коли говорив про своє головне наукове досягнення – систему педагогічної майстерності! У зв'язку з цим, хочеться вірити, що про унікальне життя І.А.Зязюна буде написана книга, на кшталт відомого роману українського письменника, під назвою “Майстер і Україна”! Адже академік був справжнім майстром в усіх справах, за які брався у своєму житті. Його батьки, про яких він завжди тепло згадував, виховували його таким чином, що вже у підліткові та юнацькі роки він був майстром-“золоті руки” і міг робити все, щоб успішно жити на рідній українській землі, користуючись її дарами. Іванко Зязюн змалку досконало зновував українське народне мистецтво, недаремно ж після закінчення школи керував будинком культури у рідному селі Пашківці, а після закінчення ПТУ очолював культурно-масову роботу Гірничо-промислової школи в м. Свердловську Луганської області. У роки навчання в університеті він успішно керував об'єднаним студентським будівельним загоном Київського державного університету імені Т.Г.Шевченка в Казахстані, на цілині. Іван Зязюн близькуше вів як професійний конферансє концерти колективу університетської художньої самодіяльності, об'їздивши з ним усю Україну. Його лекції у товаристві “Знання” привертали увагу тисяч слухачів, адже він проводив психологічні досвіди на сцені і демонстрував сеанси гіпнозу.

Тільки Майстер міг організувати лабораторію творчих процесів у Київському театрі опери і балету імені Т.Шевченка, де, начебто український К.С.Станіславський, підносив засобами психології і педагогіки славу національного мистецтва. На його філософські лекції по естетиці у Дніпропетровській сільськогосподарській академії та у Київському державному інституті театрального мистецтва імені Карпенка-Карого збиралися сотні студентів. І недаремно лідер Полтавщини, незабутній Ф.Т.Моргун особисто запросив І.А.Зязюна на посаду ректора Полтавського педагогічного інституту, який за декілька років перетворився під його керівництвом у славнозвісний, відомий на весь Радянський Союз і світ педагогічний виш. А вираз “співаючий ректор” відноситься передусім саме до І.А.Зязюна, який сприяв створенню у Полтавському

ПАМ'ЯТИ І.А.ЗЯЗЮНА

педінституті дивовижного українського народного хору “Калина” і співав у ньому разом з іншими українську народну класику. Він захоплював у свій час всесоюзну аудиторію, майстерно виступаючи в Москві на колишньому Центральному телебаченні як педагог-новатор.

Зрозуміло, що такого ректора Україна заслужено призначила на посаду Міністра освіти і науки, яким він творчо і продуктивно пропрацював неповні два роки на зламі переходу від радянської до незалежної України... У складний час перетворень в частині суспільства часто вирували емоції і несправедливі оцінки, через що потерпав і Міністр освіти і науки І.А.Зязюн... Але, незважаючи на це, після уходу з цієї посади він посів почесне місце в новоствореній 1992 року Академії педагогічних наук України і заснував в її складі спочатку в 1993 році Інститут педагогіки і психології професійної освіти, а в 2007 році – Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих, які стали окрасою Національної академії педагогічних наук і системи освіти України.

І.А.Зязюн залишився в нашій пам'яті духовним лідером української системи освіти, коли вже з 70-80-х років минулого століття почали виходити його головні філософські, психологічні праці з естетики, етики, психопедагогіки, культурології, педагогічної майстерності, персонології тощо. І важливо те, що його фундаментальні роботи були вивірені часом, інноваційно впроваджені в освітню практику, зокрема у Державну програму “Вчитель”, у роботу десятків центрів педагогічної майстерності, і показали свою ефективність в умовах реформування вищої педагогічної освіти України. Його наукові погляди знайшли своє глибоке обґрунтування і подальший розвиток у діяльності очолюваних ним дослідницьких колективів інститутів і відділень Президії Національної академії педагогічних наук України.

Івану Андрійовичу Зязюну завжди був властивий неперервний творчий пошук, він показав себе справжнім педагогом-новатором всіма своїми науковими досягненнями. Академік виступав невтомним генератором ідей і вмів цінувати і підтримувати творчі ідеї своїх колег. Він мав дар об'єднувати людей різних поколінь як наукового колективу свого Інституту (і вони з гордістю вважали себе “зязюнами”!), так і колег з різних педагогічних закладів України, Польщі, Росії, Білорусі тощо. Іван Андрійович був відданий вдячній пам'яті видатних майстрів вітчизняної педагогіки і достойно продовжував їх шляhetну справу. Адже саме з його іменем пов'язана організація наукового макаренкознавства у республіканському та світовому масштабі, він тривалий час очолював міжнародне товариство макаренкознавців, за його активної участі був створений музей імені А.С.Макаренка в Ковалівці під Полтавою. Він також багато зробив для утвердження і збереження пам'яті ще одного славетного випускника Полтавського педінституту – В.О.Сухомлинського.

Як Учитель учителів І.А.Зязюн усе життя створював власну унікальну й авторитетну наукову освітянську школу, в якій особисто викладав уроки добра і справедливості, допомоги і підтримки наукової і освітянської молоді, уроки розуміння і співпраці з людьми, дружби і симпатії, уроки мудрості і вдячності, об'єднання і співпраці різних поколінь, уроки толерантності і прощення, творчої продуктивної праці тощо.

Психологи і педагоги Інституту, сотні і тисячі його учнів і колег, теоретики і практики української освіти отримали справжній науковий заповіт від академіка І.А.Зязюна – керуватися у своїй професійній діяльності ідеями психопедагогіки і на цій основі вдосконалювати життя українського народу. Він наполегливо наголошував,

ПАМ'ЯТИ І.А.ЗЯЗЮНА

що ефективна освіта можлива лише там, де педагогіка спирається на закони функціонування психіки, на дані наукової, теоретичної і практичної психології, на духовний потенціал особистості. Фактично ж Іван Андрійович додержувався принципів психопедагогіки усе своє життя. Побудована ним сучасна система педагогічної майстерності базується саме на психопедагогіці особистості, у чому йому надавали кваліфіковану допомогу ще полтавські психологи, зокрема професор В.Ф.Моргун.

Іван Андрійович умів по-справжньому демократично спілкуватися з колегами і досягав цього засобами власного мистецтва спілкування, в основі якого була дивовижна позиція щирої взаємності, емпатійного інтересу до особистості співрозмовника, яку можна було б назвати позицією “Вчитель-учень” і “Ученъ-вчитель”. І кожний, хто з ним розмовляв, відчував себе одночасно і учнем великої Людини, і ... її вчителем, в якого уважно вдивлявся академік і на його досвіді неперервно вчився сам...

Ще один урок І.А.Зязюна пов'язаний з тісним зв'язком усіх його наукових і організаційних досягнень з українським народним буттям, з українською культурою - як з надійним животворним корінням його власного наукового буття. Вірність своїм народним витокам живила усю його творчість. Він ніколи не відривався від них і до них кінець кінцем і повернувся... У цьому він нагадує відомого швейцарського психолога Жана П'яже, який довів, що кожна інтелектуальна операція дитини може вважатися завершеною і гармонійною за умов своєї оборотності, тобто можливості повернення до свого начала, до своїх джерел. Для І.А.Зязюна кожна інтелектуальна перемога на науковому шляху мала своїм перфектним інноваційним критерієм покращення життя українського народу, своєї Батьківщини. І його смерть, після якої він повернувся до рідної Пашківки під Ніжином, до могил своїх батьків, свідчить саме про це. Велике життя завершило велике Коло своїх звершень поверненням на круги своя...

Хай же рідна українська земля буде пухом для дорогої Івана Андрійовича, а його мудрий образ навічно залишиться в нашій пам'яті!

Доктор психологічних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу
педагогічної психології і психології праці

Інституту педагогічної освіти і
освіти дорослих НАПН України

Валентин Рибалка.

Вересень – жовтень 2014 р.,
Київ

Алла Семенова

**ЕМОЦІЙНЕ УСВІДОМЛЕННЯ ЯК КОНСТРУКТ ОЦІНЮВАННЯ
ДИНАМІКИ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ
ВИКЛАДАЧІВ ВІЩИХ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ:
ПСИХОПЕДАГОГІЧНИЙ ПІДХІД**

У статті конкретизовано сутність емоційного усвідомлення як конструкта оцінювання динаміки розвитку педагогічної майстерності викладачів вищих технічних навчальних закладів з позиції психопедагогічного підходу; схарактеризовано етапи успішної зміни поведінки щодо емоційного самоусвідомлення, переваги та недоліки застосування комп’ютерних методик на заняттях з розвитку педагогічної майстерності викладачів вищих навчальних закладів.

Ключові слова: емоційне усвідомлення, професійна підготовка, педагогічна майстерність, психопедагогіка, конструкт оцінювання.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими теоретичними чи практичними завданнями. У сучасному стрімко змінному світі одним із способів „виживання” системи освіти є інноваційна діяльність освітніх установ, що веде до задоволення нових потреб, які висуваються суспільством. Відомо, що інновації нерозривно пов’язані з експериментальною і дослідницькою роботою, оскільки метою кожного експерименту є створення нового на основі модифікацій, конструювання, здійснення новаторських підходів та ін.

Діяльність суб’єктів освітнього простору в організації і проведенні педагогічних досліджень визначає їх соціальну активність на індивідуальному рівні, рівні середовища та рівні простору, що забезпечує випереджаючі наукові, практико-орієнтовані дослідження з актуальних проблем розвитку освітнього простору загалом та професійної підготовки педагогів зокрема. Проте, щоб ефект від перетворень був максимальним, вони повинні здійснюватися системно, тобто координуватися на локальному рівні освітнього середовища та рівні освітнього простору. Координація, особливо на рівні освітнього простору, може бути побудована по вертикальному типу (органами управління освітнім закладом).

Методами діагностики забезпечення якості професійної підготовки, на погляд Н. Кузьміної [5, с. 41-53], є вибіркова бліц-методика діагностики чинників продуктивного викладання навчальної дисципліни; методика вимірювання латентної структури ставлення респондента до професії, до навчального закладу, методика вимірювання якості підготовки фахівців за конкретною спеціальністю на основі зворотного зв’язку, методика контент-аналізу продуктів діяльності викладачів вищого навчального закладу тощо. Взагалі, значення критерію є мірилом рівня відповідності об’єкта власній сутності. При цьому рівень розуміється як „вершина”, що досягнута суб’єктом у процесі особистісного розвитку. Втім, ураховуючи значення комунікації (взаємин) в аспекті дослідження, виникає потреба вивчення не тільки суб’єктів, а також сукупності їх реальних (можливих, прогнозованих) відносин.

Оцінка якості викладання завжди була одним з найбільш складних та дискусійних питань оцінювання педагогічної майстерності (І.А. Зязюн [9, с. 12], С.Л. Плавінський [10, с. 153-161] та ін.). В умовах комерційної освітньої послуги (тренінгові програми, семінари, курси тощо), коли споживач сплачує за неї відповідні кошти, це оцінювання

© Алла Семенова, 2014

відбувається досить просто – на “поганого” викладача слухачі “не йдуть”. В умовах державної системи освіти ситуація складніша: з одного боку – студент в аудиторії не відчуває себе тим, хто контролює ситуацію (“Якщо я піду з лекції, все одно нічого не зміниться”), а з іншого – він може бути не зацікавленим в інформації, яку одержує (“Я прийшов сюди відпочити; за дипломом; мене не хвилює, що Ви там розповідаєте”). У такому разі збільшуються вимоги до інструментарію оцінювання та самооцінювання майстерності викладачів, адже вони можуть стати знаряддям зловживання як з боку тих, кого навчають (легковажні лестощі чи ганьба за почуття власного безсилля студента перед викладачем), так і самих педагогів.

Аналіз анкет, де пропонувалося оцінити майстерність викладачів за фіксованим переліком якостей (корисність лекції, методика викладання, насиченість інформацією та ін.), продемонстрував малий розбіг даних по оцінках, які одержував один викладач від одного студента. Інакше кажучи, респонденти мали тенденцію не оцінювати викладача за кожним з критеріїв, а просто визначали, на скільки педагог імпонував їм у цілому, а потім “підганяли” оцінку під це враження. Тому подібне анкетування виявило низький ступінь корисності для покращення роботи викладачів.

У дослідженні С.Л. Плавінського при визначенні критеріїв (конструктів) оцінювання якості викладання було з'ясовано, що тільки невелика їх кількість у визначенні респондентів повторювалась. Це підтвердило думку про те, що кожний слухач/студент оцінює педагога, ґрунтуючись на власних критеріях, і нав'язування зовнішніх наборів оцінок не веде до позитивних результатів. Наголосимо, що такі критерії, як “практична значущість” чи “цікавий зміст” були згадані лише побіжно. Навряд чи це свідчить про те, що заняття взагалі були некорисними або студентів зовсім не цікавила практична значущість, інакше студенти не мали б бажання відвідувати заняття і цей критерій став би зайвим.

Проблема полягає в тому, що в реальності загальне враження пов’язано з різними очікуваннями від викладачів у різних студентів. Нав’язуючи критерії оцінювання, студенти “ранжували” викладачів (адже оцінювання завжди відбувається згідно з визначенім стандартом) за тими показниками, які на справді можуть і не впливати на об’єктивне враження. З іншого боку, студенти намагалися “донести” свої судження і тому вони починали виставляти оцінки по близьким за змістом шкалам. Наприклад, викладач, захопившись темою, затримував студентів на перерві чи сам запізнювався на заняття. Студентам це не подобалося, і вони жадали повідомити про це. Але в анкеті графа “дотримання розкладу” була відсутня й респонденти занижували оцінку за параметром “повага до студентів”. При цьому така оцінка не має жодного стосунку до реальних відносин між викладачем і студентами.

Для того щоб прояснити ситуацію з викладачем, краще за все було б просто запитати студентів про те, що їм сподобалось, а що - ні, що вони визнали корисним для себе особисто, і потім уточнити причини. Проте у письмовому варіанті опитування, по-перше, не має еталона для зіставлення, а по-друге, результати досить важко порівнювати між собою, їх можна, скоріше, розглядати як побажання викладачеві на майбутнє. Можливим варіантом оцінювання є бесіда, але не кожний студент зважиться на об’єктивну критику викладача перед керівництвом чи самим викладачем і, найголовніше, така методика потребує великої кількості часу.

Виходячи з вищевикладеного, нагальним стає розроблення відповідних критеріїв та методик, які б дозволили проводити оцінювання та самооцінювання динаміки розвитку педагогічної майстерності викладачів вищих технічних навчальних закладів з позиції цілісного психологічно-педагогічного підходу.

ПЕДАГОГІКА ВИЩОЇ ШКОЛИ

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Зміни у системі вищої освіти в Україні в межах реалізації основних принципів Болонської декларації викликали появу нових підходів до оцінювання якості освітнього процесу взагалі та педагогічної майстерності викладачів вищих технічних навчальних закладів зокрема. Дослідженю відбору критеріїв якості оцінювання освітнього процесу присвячено багато робіт вітчизняних та зарубіжних дослідників (Ю.М. Нейман [18], С.Л. Плавінський та ін.). А. Спіркін (1972) [13] та І. Чеснокова (1977) [16] головною підставою для виокремлення різних рівнів саморозвитку особистості визначали ступінь розвитку *емоційних, когнітивних і вольових* процесів, що є підґрунтам формування і функціонування різних актів самосвідомості. Р. Бернс [1], І. Кон [5], К. Роджерс [11] та інші основним критерієм для виокремлення різних рівнів у структурі Я-концепції визначили ступінь узагальненості відповідних вимірювань „Я”. Як критерій ієархізації структурних складників М. Розенберг (1986) [17] висуває ступінь суб'ективної значущості різних вимірювань.

У країнах, які використовують високоефективні технології методики діагностики якості освіти, розробленням, перевіркою й тиражуванням цих методик займаються спеціальні організації, наприклад у США – *Educational Testing Service ETS*, у Великій Британії – *The Qualifications and Curriculum Authority QCA*, у Росії – Федеральний інститут педагогічних вимірювань (С.В. Окладнікова [8]).

У педагогіці характеристики критеріїв містять опорні якості професійної придатності суб'єкта до діяльності, яка пов'язана з навчанням і вихованням, соціумом. Проте на практиці, як стверджує А. Філіппов (1990) [15], це приводить до „імітації” професійних якостей або їх підміни – такі загальновизнані і професійно значущі якості особистості, що визначають успіх будь-якої діяльності, як вимогливість, ініціативність, реально іноді виявляються самодурством, імпульсивністю. У нашому дослідженні при розробленні критеріїв оцінювання динаміки розвитку педагогічної майстерності викладачів вищих технічних навчальних закладів враховано підходи до виявлення системних якостей і властивостей цілісної особистості [12].

Відтак, *вибір* конструктів оцінювання динаміки розвитку педагогічної майстерності викладачів вищих технічних навчальних закладів *трунтується* на тому, що, *по-перше*, процес професійної підготовки майбутніх фахівців здійснюється у взаємозв'язку цілісності взаємопливів суб'єктів в освітньому просторі; *по-друге*, охоплює сутнісні характеристики моделей педагогічної взаємодії; *по-третє*, враховує ролі та місце функціонування особистісно-професійних парадигм викладачів вищої школи і, *по-четверте*, спирається на методологічні принципи, методи і методики цілісного психолого-педагогічного підходу. Значна актуальність проблеми й недостатній рівень наукової розробки цілісного психолого-педагогічного підходу щодо оцінювання педагогічної майстерності викладачів вищих технічних навчальних закладів зумовили напрям нашого дослідження.

Формування цілей статті: конкретизувати сутність емоційного усвідомлення як конструкта оцінювання динаміки розвитку педагогічної майстерності викладачів вищих технічних навчальних закладів з позицій психопедагогічного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Особливо велике навантаження на рефлексивні/почуттєві процеси відбувається при „розмитому” цілепокладанні та нечіткому задумі. Це означає, що на *кожному* етапі розгортання дії на лекції або семінарському занятті, а не тільки на завершальній фазі вивчення курсу – модульному чи семестровому контролі, присутні минуле, сьогодення й майбутнє. У цьому аспекті необхідно розуміння викладачами того, що студенти “проживають” процес професійної підготовки у вищо-

му навчальному закладі не тільки інтелектуально, а в усьому різноманітті емоційно-почуттєвих ціннісних характеристик людського існування. Отже, відсутність усвідомлення емоційного переживання щодо власної діяльності на занятті, так само як і *майбутнього результату*, зводить нанівець педагогічні дії.

Усвідомлення важливості того, як взагалі емоції впливають на дії людини, має стати одним з головних засад розроблення критеріїв оцінювання педагогічної майстерності викладачів. Адже саме *педагогічна майстерність – комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі* [9, с. 25] - визначає ефективність процесу розвитку майбутніх фахівців через „опочуттєвлення”, „олюднення” професійних знань і вмінь саме завдяки діям *Педагога* – того, як промовляли стародавні греки, хто “веде за руку”.

Про важливість *емоційного усвідомлення* як визнання власних емоцій та їх вплив на педагогічну діяльність наголошували В.П. Зінченко [3], І.А. Зязюн [9], Е. Стоунс [14] та ін. Д. Гоулман [2, с. 81] досить чітко характеризував фахівців, які володіють навичками емоційного усвідомлення, як людей, які знають, які емоції вони відчувають й чому саме; уявляють собі зв’язки між власними почуттями й тим, що вони думають, роблять й кажуть; користуються керівним емоційним усвідомленням власних цінностей та цілей. Таке усвідомлення підтримує мотивацію щодо власних дій, погоджуючи їх з почуттями оточуючих та сприяє розвиткові корисних соціальних навичок, які є вельми значущими для лідерства та колективної праці.

Емоційне усвідомлення починається з налаштування на потік почуттів, який постійно присутній у кожній людині, та визнання того, що емоції формують те, що людина сприймає, про що вона думає та що робить. Із цієї тези випливає, що *наші почуття здійснюють вплив на тих, з ким ми взаємодіємо*. Для викладачів це значить розуміння того, що їх власні емоції у процесі педагогічної взаємодії зі студентами можуть “переходити на тих, кого навчають, призводячи до кращого або гіршого результату”. Викладач, з добре розвинутим емоційним усвідомленням, осмислює власні емоції у будь-який момент часу і навіть відчуває їх фізично. Він спроможний вербально висловити їх, а також показати, наскільки доречними є ці прояви у соціальному відношенні.

На жаль, викладачі, особливо технічних навчальних закладів, самі не завжди розуміють головну мету педагогічної взаємодії зі студентами при організації процесу професійної підготовки майбутніх фахівців, звертаючи увагу переважно тільки на її суть технічно-професійні етапи опанування професійними знаннями та навичками. Це відбувається тому, що викладачі „забувають” про те, що гармонійний розвиток майбутнього фахівця пов’язаний з емоційно-ціннісним моральним ставленням студента до самого себе, обраної професії та ґрунтуються на взаєминах з викладачем. Плин фонового потоку почуттів ідеально співвідноситься з плином думок. І викладач, і студент постійно відчувають той чи інший настрій, але, зазвичай, не налаштовуються на ледве помітні його відтінки, які змінюють один одного, поки людина займається звичною діяльністю: похмурий чи життерадісний настрій; роздратованість, що викликана, наприклад, роботою комп’ютерних систем зв’язку; сотні чи навіть тисячі сильних або слабких емоцій з’являються і минають у буденній метушні.

У поспіху та напрузі трудових буднів мозок зайнятий потоком думок – плануванням наступної справи, рішенням поточного завдання, заклопотаністю проблемами, які ще не розв’язані. Для того щоб “вловити” настрій, необхідно зробити перерву в розумових справах, але, як правило, люди це не часто можуть собі дозволити. “Наши почуття завжди з нами, але ми з ними буваємо досить рідко” [2, с. 83]. Замість цього людина дізнається про емоції, як правило, тільки тоді, коли вони посилюються та “виходять з-під контролю”. Але, якщо уважно спостерігати за зміною власних емоцій, їх мо-

жна свідомо змінювати ще до того, як вони виявляться з великою силою. Ті, хто неспроможні зрозуміти власні почуття, опиняються у надзвичайно невигідному стані. Такі люди у деякому сенсі *емоційно безграмотні* та не звертають уваги на ту атмосферу, яка існує в реальності й має визначальне значення щодо досягнення успіху в житті, не кажучи вже про педагогічну діяльність.

Так, “глухота” на емоційні відтінки приймає форму ігнорування сигналів, які намагається надіслати організм – у вигляді, наприклад, головної болі чи хронічної стомленості. Інша протилежність – люди, які страждають на *алекситімію* (утруднення при передаванні та психологічному описі власного емоційного стану). Цей психіатричний термін характеризує людей, які мають сумбурне уявлення щодо власних почуттів. Для таких людей зовнішній світ є більш зрозумілим, ніж їхній власний внутрішній макрокосм. Ці люди “стирають” різницю між емоціями незалежно від того, приемні вони чи неприємні. Вони мають обмежений спектр емоцій, особливо збіднілий у діапазоні позитивного настрою на кшталт щастя. Відтінки емоцій їм не зрозумілі, і тому такі люди не можуть повною мірою погоджувати та спрямовувати свої думки та дії. Але емоційне усвідомлення можна розвивати. Таке усвідомлення допомагає людині приймати рішення, не змінюючи власним найважливішим цінностям. “Багато керівників ніколи на справді й не думали про те, наскільки важливо розуміти свій власний внутрішній світ. Вони взагалі не вбачали зв’язку між власною поведінкою у стресових ситуаціях та здібністю зберігати свій талант чи досягти мети”, – пише Деніел Гоулман [2, с. 89].

У нещодавно знайдених анатомічних зв’язках між головним мозком і тілом, які об’єднують наш емоційний стан з фізичним здоров’ям, центри емоцій відіграють вирішальну роль при наявності досить розгалуженої мережі з’єднань паттернів як з імунною, так й з серцево-судинною системами. Існування таких біологічних зв’язків пояснює, чому негативні почуття – печаль, розчарування, гнів, напруга, сильне занепокоєння – подвоюють ризик того, що у людини може трапитися катастрофічне скорочення притоку крові до серця в ті моменти, коли нею володіють такі почуття, а недостатнє кровопостачання - стати причиною серцевого нападу [7]. Чим точніше людина може усвідомлювати власні емоції, тим скоріше вона буде справлятися зі стресами. Проте зовнішній спокій не обов’язково свідчить про те, що у людини все гаразд. Навіть коли хтось здається стриманим, насправді у нього може все “кипіти” у середині. Такий людини також треба вчитися долати негативні емоції.

Деякі культури, особливо азіатські, заохочують манеру маскувати негативні емоції. Це, ймовірно, дозволяє зберігати спокійні взаємини, але може дорого коштувати окремій людині. Спрямований всередину емоційний вибух має декілька недоліків. Так, схильні до таких вибухів люди часто бувають не здатні зробити які-небудь кроки у напрямі покращення ситуації, що склалася. Вони, хоча і виглядають зовні спокійними, завжди страждають від внутрішніх реакцій, таких як нервовість, надмірне паління, безсоння та безперервна самокритика. Отже, їхнє здоров’я так само знаходиться у небезпеці, як і у людей, що “вибухають” відкрито. Тому їм так само треба вчитися підкорятися своїй реакції.

Проте *професійна емоційна усталеність* – це не тільки здібність залишатися відданим своїй справі, уміння тримати себе в руках – це уміння сприймати стресову ситуацію як випробування власних можливостей, а не як загрозу. Ті, хто мають розвинену професійну емоційну усталеність, вважають труднощі не прикрощами, а складним, але привабливим завданням, а зміни – слушною нагодою для розвитку, крокування вперед. Парадокс педагогічної дії полягає в тому, що в подібних ситуаціях один викладач бачить жахливу погрозу, а інший – складне завдання, яке надає сил та надихає на творчість. За умов наявності відповідних емоційних ресурсів те, що здається жахливою пог-

розою, сприймається як виклик, який можна зустріти з енергією і навіть ентузіазмом. Увага до власних емоцій – дорогоцінніший засіб. Адже почуття – це версія ситуації, що склалася в уявленні організму. Все, що людині необхідно у цій ситуації, розкривається в її почуттях. Якісні зміни у свідомості людини відбуваються у той момент, коли вона усвідомлює: те, що, на її думку, було хитким, виявляється непорушним, а стійке – скороминущим. У цьому сенсі почуття відіграють роль радників щодо вирішення головних питань на кшталт “Куди я йду?” Якщо людина не приділяє часу емоційному усвідомленню, вона ризикує “загубити” власні керівні цінності.

Зауважимо, що *особисті цінності* – не піднесені абстракції, а внутрішні переконання, які людині ніколи не вдається досить повно вимовити словами, майже так само, як і почуття. Цінності перетворюються у те, що має над нами емоційну владу або знаходить в нас емоційний відзвук (позитивний чи негативний). Емоційне усвідомлення є внутрішнім барометром, який визначає наявність або відсутність сенсу робити те, що людина робить (чи збирається робити). Якщо є якась невідповідність між вчинком та цінністю – у результаті людина відчує незручність, яка виявиться у почутті провини чи сорому, глибоких сумнівів чи журбі, спокуті чи огиді та ін. Такий дискомфорт діє як емоційна скребачка, що каламутить почуття та може перешкодити зусиллям чи планам. З іншого боку, вибір, який був зроблений відповідно до цього внутрішнього керівного принципу, пробуджує захоплення. Він не тільки сприймається як правильний, а також підвищує увагу та ентузіазм, які можна спрямовувати на його реалізацію.

Результати дослідження, що було проведено в університеті Південної Каліфорнії (1999 р.) [2] серед працівників інтелектуальної сфери (інженерів, програмістів та аудиторів) довели, що працівники – “зірки” обирали професії, які дозволяли їм працювати з постійно глибоким розумінням сенсу власної діяльності та в яких вони відчували задоволення від досягнутих результатів й вірили, що роблять внесок у загальну справу. У той час, як “середні” працівники задовольнялися участю у будь-якій роботі, на яку їх призначали; а надзвичайні виконавці розмірковували про те, робота щодо реалізації *Якого* проекту їх надихне, під керівництвом *Якої* людини вони бажали б працювати, чия особиста ідея могла би перетворитися на кращий проект. Вони інтуїтивно розуміли, що їм вдається краще *Всього* та задовольняє їх більше *Всього*, а що – ні. Їхня робота була неперевершеною, адже вони вміли обирати, саме це допомагало їм зберігати зосредженість та знаходити сили. Люди, що керуються внутрішнім емоційним усвідомленням, яке підказує їм, на що треба витрачати сили та час, можуть мінімізувати емоційні перешкоди. Згідно із висновками з цього дослідження, більшим мотивом, ніж влада та гроші, успішні працівники визначили такі чинники: *натхнення* щодо здійснення складного завдання; *свобода*, якою вони могли користуватися при виконанні завдання; *надія на творчу самореалізацію* та *можливість допомогти іншим, допомагаючи собі*.

Однак жоден критерій оцінювання динаміки розвитку педагогічної майстерності викладачів не можна назвати досконалим. Люди, які прагнуть виглядати добросердечними, можуть спотворити самооцінку. Тоді, коли йдеться про оцінювання емоційного усвідомлення, виникає питання про об’єктивність оцінки людини, наприклад, з низькою самооцінкою: наскільки вона точно визначає власні переваги та недоліки. Хоча самооцінки бувають і корисними (і ширими), якщо люди не будуть впевненими, що результати використовуються їм на благо – без цієї впевненості їх оцінки матимуть менше довіри. Жоден детектор брехні не зможе виявити самооману при відсутності самоусвідомлення. Адже без самоусвідомлення людина є поганим спостерігачем самої себе. Як підкреслює С’юзен Енніс “Корисність самооцінок залежить від мети. Бажання виглядати кращим впливає на відповіді. Якщо самооцінка залишається між студентом і виклада-

ПЕДАГОГІКА ВИЩОЇ ШКОЛИ

чем і про неї нічого не знає керівництво навчального закладу, тоді вона буде більш щирою чи настільки щирою, наскільки людина на це здатна, враховуючи будь-яке обмеження самосвідомості, яке, можливо, є у людини. З іншого боку, оцінки оточуючих та кож не позбавлені помилок. Кожна оцінка деякою мірою є віддзеркаленням того, хто оцінює. Адміністративна політика навчального закладу так само іноді може й сприяти деякому «нарцисизму» викладачів, коли нібито людина взагалі не має ніяких недоліків. Але нерідко керівники бувають відгороджені від так званої «іншої думки». По-перше: керівники можуть бути ізольовані від подібної інформації близьким оточенням, по-друге: це відбувається унаслідок особливого ставлення підлеглих, які бояться їх за-смутити". Ось чому для більшої об'єктивності необхідними є дані у великий кількості з різних джерел. Це дозволить ліквідувати будь-які суто індивідуальні емоційні програми, урівноваживши їх іншими оцінками.

Протягом багаторічного дослідження автора щодо оцінювання динаміки розвитку педагогічної майстерності викладачів вищих навчальних закладів у період проведення занять з підвищення кваліфікації стало можливим виявити та конкретизувати *етапи успішної зміни поведінки* щодо емоційного самоусвідомлення:

непомітність. Як казав Г.К. Честертон: "Не те, щоб вони були неспроможні знайти рішення... вони взагалі не бачили проблеми". Люди на цьому етапі у цілому не готові до емоційного усвідомлення. Вони заперечують, що в них є потреба щось змінювати, у першу чергу розвивати педагогічну майстерність. Вони чинять опір будь-якій спробі допомогти їм змінюватися... Вони просто не бачать у цьому необхідності;

міркування. Викладачі розуміють, що їм треба вдосконалюватися, ставати кращими, і починають обмірковувати, як це зробити. Вони вже відкриті для розмови на ці теми, але ще не зовсім налаштовані практично розпочати справу. Таке подвійне ставлення – явище досить поширене: деякі чекають "чарівного моменту", інші починають поквапливо щось намагатися робити й "перегорають", передчуваючи невезіння, адже вони ще переповнені суперечливими почуттями. Вони замінюють дії роздумами: "почну в наступному кварталі, семестрі, коли на це буде час";

підготовка. Викладачі вже починають фокусувати увагу на розробленні конкретного плану самовдосконалення. Вони усвідомлюють проблему, бачать шляхи її вирішення та уявляють, як з нею впораються, розробляють конкретний план дій;

дія. Починаються очевидні перетворення. Люди приймають план, починають здійснювати його етапи на практиці і насправді змінюють власний спосіб дій – власну манеру проявів емоцій, те, як вони думають про себе, та всі інші аспекти метаморфози застарілих звичок та стереотипів. Цю стадію більшість людей вважають "здійсненням змін", хоча її підґрунтам є більш ранні підготовчі кроки.

На нейропсихологічному рівні відбувається створення нових паттернів як відповідної реакції у корі головного мозку. Завершальна стадія наступає тоді, коли стара звичка позбавляється свого статусу реакції за умовчанням, а нова звичка посідає місце старої. К цьому моменту зміни у поведінці вже стабілізуються, зробивши повернення до старих моделей маломовірним [7].

Взагалі, основні глибинні настановлення та *цінності*, що пов'язані з ними, *змінити складніше, ніж буденні звички*. Мотиви типу "потреба в успіху" та особистісні характеристики, такі як "чесність", можна підвищити чи модифікувати, але й це довготривалий процес. Теж саме стосується й формування здібностей, таких як самоусвідомлення, уміння долати емоції, що викликають стрес, емпатії та соціальних навичок. окрім того, має велике значення відправна поведінка людини. У викладачів, які вже вирізнялися досить розвинутим умінням співпереживати, научіння створенню зворотного зв'язку щодо якості власної роботи чи налаштування себе на потреби студентів

може відбуватися досить легко, оскільки надають можливості виявится ті здібності, які в них вже сформовані. Але для тих, хто тільки починає співчувати іншим, це потребує набагато більш рішучих зусиль протягом більшого часу.

Програми семінарів з розвитку педагогічної майстерності для викладачів вищих технічних навчальних закладів надають можливості практикуватися за допомогою чітко сфокусованих імітаційних ігор, ситуацій. Вони є початком тренувань. Як рекомендації щодо подібних ігор чи імітаційного моделювання треба підкреслити, що їх необхідно ретельно планувати, зрозуміло описувати учасникам заняття й *закінчувати опитуванням про відчуті емоційні переживання*. Адже просто участь у грі чи вправі не рівноцінна навчанню. До того ж, окрім ігор, необхідно використовувати набуті навички безпосередньо у педагогічній діяльності, а також самостійно під керівництвом педагога-наставника практикувати медитативні вправи на споглядання, релаксацію, повноту свідомості [7]. Комп’ютерна версія навчання, яка останніми десятиріччями стала досить популярним засобом тренінгу, має обмеження у тому, що стосується розвитку емоційного усвідомлення. Хоча такі методи і є дуже перспективними з точки зору індивідуального підходу, самостійного виконання завдань у визначеному темпі, можливостей попрактикуватися й відразу одержати зворотний зв’язок щодо досягнутих успіхів, коректуючу допомогу та ін. Взагалі, комп’ютерні методики є ефективнішими для навчання технічній майстерності, ніж для формування особистісних якостей викладачів та розвитку навичок педагогічної взаємодії.

У багатьох галузях з великим захопленням сприймається ідея перенесення програм навчання на високотехнологічні носії типу інтелектуальних комп’ютерних систем навчання, симулякрів, віртуальної реальності, інтерактивних пристройів та ін. Хоча такі технології заощаджують витрати на навчання завдяки використанню технічних засобів як педагогів замість людей, а також надають більшої гнучкості людям, які їх використовують, втрачається щось дуже важливе, якщо такі технології стають абсолютним застосовуваним навчання.

Звісно, у загальній моделі розвитку педагогічної майстерності можна, і навіть необхідно, знайти місце для таких високотехнологічних навчальних підручників (прикладом тому є індивідуальні практичні заняття з відеофрагментами для встановлення зворотного зв’язку про точність емпатійної реакції, ораторські навички та ін.). Ще одним варіантом може бути формування груп емпатійного професійного спілкування викладачів у режимі реального часу, щось типу “групи підтримки та інструктажу”. Але той, хто робить основний акцент на технологію, нівелюючи важливість людського чинника, особливо якщо це стосується педагогічної майстерності, робить велику помилку. Часто життєві та не високотехнологічні людські чинники системи професійної підготовки створюють велику різницю між програмою успішного тренінгу та марно потраченими ресурсами організації. Адже своєрідність педагогічної діяльності полягає в тому, що педагог завжди творить на живому „людському матеріалі”, втілення його задумів пов’язано із безпосередньою взаємодією з людьми – складною внутрішньою роботою на ґрунті багатоступеневого емоційного усвідомлення.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Якщо ми хочемо бачити Україну серед провідних країн світу, потрібно шукати і знаходити шляхи педагогічного вирішення назрілих проблем освіти, які необхідно ефективно і послідовно вирішувати, причому в достатньо короткі терміни, тому що потреби в модернізації освіти і розвитку відповідної науково-педагогічної і матеріально-технічної бази очевидні вже сьогодні. Конкретизація конструктів оцінювання динаміки розвитку педагогічної майстерності викладачів вищих технічних навчальних закладів розкриває мотиваційно-ціннісний зміст особистісно-професійної парадигми ви-

ПЕДАГОГІКА ВИЩОЇ ШКОЛИ

кладача. Розроблення таких конструктів дозволяє відмовитися від стандартизації певних стереотипів у створенні „типового” викладача, універсально-усередненого, і акцентувати увагу на його індивідуальних особливостях; формувати новий зміст системи професійної підготовки в цілому, оскільки змінюються організаційні форми та методи обміну педагогічним досвідом, форми та методи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів; змінюється освітнє середовище, сутність освітніх і виховних завдань, що мають вирішувати педагоги і студенти.

Список літератури: 1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс. — М. : Прогресс, 1986. - 420 с. 2. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект на работе / Дэниел Гоулман; [пер. с англ. А. П. Исаевой]. - М.: АСТ: АСТ МОСКВА; Владимир: ВКТ, 2010. - 476 с. 3. Зинченко В. П. Аффект и интеллект в образовании / В. П. Зинченко. - М. : Тривола, 1995. - 64 с. 4. Зязюн I. A. Філософія педагогічної дії : монографія / Іван Андрійович Зязюн. - Київ : [б. в.] ; Черкаси : ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2008. — 608 с. 5. Кон И. С. Социологическая психология / И. С. Кон. - М. : Московский психолого-социальный институт ; Воронеж : МОДЭК, 1999. - 393 с. - (Серия „Психологи Отечества“). 6. Кузьмина Н. В. Творческий потенциал специалиста : акмеологические проблемы развития / Кузьмина Нина Васильевна // Гуманизация образования : психол.-пед. межд. журнал. - 1995. - № 1. - С. 41-53. 7. Мендиус Р. Мозг и счастье. Загадки современной нейропсихологии / Ричард Мендиус, Рик Хансон ; [пер. с англ. В. Л. Штаерман]. - М. : Эксмо, 2013. - 320 с. 8. Окладникова С. В. Модели оценки качества тестовых материалов на этапе разработки : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Окладникова Светлана Владимировна; Астрахан. гос. ун-т. - Астрахань, 2009. – 184 с. 9. Педагогічна майстерність : підручник / За ред. І. А. Зязюна. - 3-е вид., допов. і переробл. - К. : Богданова А.М., 2008. - С. 25. 10. Плавинский С. Л. Использование репертуарных решеток для оценки качества преподавания // Гуманистические основы технологий обучения взрослых в различных образовательных системах (материалы конференции ИОВ РАО) / под ред. А. Е. Марона. - СПб., 1999. - С. 153-161. 11. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека / Карл Роджерс ; [пер. с англ. под общ. ред. Е. И. Исениной]. - М. : Прогресс, 1998. - 480 с. 12. Семенова А. В. Парадигмальне моделювання у професійній підготовці майбутніх учителів : монографія / Алла Семенова. - Одеса : Юридична література, 2009. - 504 с. 13. Спиркин А. Г. Сознание и самосознание / А. Г. Спиркин. - М. : Педагогика, 1972. - 185 с. 14. Стоунс Э. Психопедагогика : психологическая теория и практика обучения / Эдвард Стоунс ; [пер. с англ. под ред. Н. Ф. Талызиной]. - М : Педагогика, 1984. - 472 с. 15. Филиппов А. В. Работа с кадрами: психологический аспект / А. В. Филиппов. - М. : Экономика, 1990. – 167 с. 16. Чеснокова И. И. Проблема самосознания в психологии / И. И. Чеснокова. - М. : Наука, 1977. - 144 с. 17. Я-концепция // [психологический словарь](#) [Электронный ресурс]. - 2004. - (Psylist.net : образовательный сайт). - Режим доступа: <http://dedeve.narod.ru/slovar/27a1.htm>. 18. Neumann J. The Theory of Games and Economic Behavior / Neumann J. and Morgenshtern O. - Princeton : Princeton University Press, 1987. - 234 p.

Bibliography (transliterated): 1. Berns R. Razvitie Ja-koncepcii i vospitanie / R. Berns. — M. : Progress, 1986. - 420 s. 2. Goulman D. Jemocional'nyj intellekt na rabote / Djeniel Goultman; [per. s angl. A. P. Isaevoj]. - M.: AST: AST MOSKVA; Vladimir: VKT, 2010. - 476 s. 3. Zinchenko V. P. Affekt i intellekt v obrazovanii / V. P. Zinchenko. - M. : Trivola, 1995. - 64 s. 4. Zjazjun I. A. Filosofija pedagogichnoi' dii' : monografija / Ivan Andrijovych Zjazjun. - Kyi'v : [б. в.]; Cherkasy : ChNU im. B. Hmel'nyc'kogo, 2008. — 608 s. 5. Kon I. S.

Sociologicheskaja psihologija / I. S. Kon. - M. : Moskovskij psihologo-social'nyj institut ; Voronezh : MODJeK, 1999. - 393 s. - (Serija „Psihologi Otechestva“). 6. Kuz'mina N. V. Tvorcheskij potencial specialista : akmeologicheskie problemy razvitiya / Kuz'mina Nina Vas'il'evna // Gumanizacija obrazovanija : psihol.-ped. mezhd. zhurnal. - 1995. - № 1. - S. 41-53. 7. Mendius R. Mozg i schast'e. Zagadki sovremennoj nejropsihologii / Richard Mendius, Rik Hanson ; [per. s angl. V. L. Shtaerman]. - M. : Jeksмо, 2013. - 320 s. 8. Okladnikova S. V. Modeli ocenki kachestva testovyh materialov na jetape razrrobotki : dis. ... kandidata ped. nauk: 13.00.01 / Okladnikova Svetlana Vladimirovna; Astrahan. gos. un-t. - Astrahan', 2009. - 184 s. 9. Pedagogichna majsternist' : pidruchnyk / Za red. I. A. Zjazjuna. - 3-je vyd., dopov. i pererobl. - K. : Bogdanova A.M., 2008. - S. 25. 10. Plavinskij S. L. Ispol'zovanie repertuar-nyh reshetok dlja ocenki kachestva prepodavanija // Gumanisticheskie osnovy tehnologij obuchenija vzroslyh v razlichnyh obrazovatel'nyh sistemah (materialy konferencii IOV RAO) / pod red. A. E. Marona. - SPb., 1999. - S. 153-161. 11. Rodzher K. Vzgljad na psihoterapiju. Stanovlenie cheloveka / Karl Rodzher ; [per. s angl. pod obshh. red. E. I. Iseninoj]. - M. : Progress, 1998. - 480 s. 12. Semenova A. V. Paradygmal'ne modeljuvannja u profesijnij pidg-otovci majbutnih uchyteliv : monografija / Alla Semenova. - Odesa: Jurydychna literatura, 2009. - 504 s. 13. Spirkin A. G. Soznanie i samosoznanie / A. G. Spirkin. - M. : Pedagogika, 1972. - 185 s. 14. Stouns Je. Psihopedagogika : psihologicheskaja teoriya i praktika obucheni-ja / Jedvard Stouns ; [per. s angl. pod red. N. F. Talyzinoj]. - M : Pedagogika, 1984. - 472 s. 15. Filippov A. V. Rabota s kadrami : psihologicheskij aspekt / A. V. Filippov. - M. : Jekonomika, 1990. - 167 s. 16. Chesnokova I. I. Problema samosoznanija v psihologii / I. I. Chesnokova. - M. : Nauka, 1977. - 144 s. 17. Ja-koncepcija // psihologicheskij slovar' [Jel-ektronnyj resurs]. - 2004. - (Psylolist.net : obrazovatel'nyj sajt). - Rezhim dostupa : <http://dedeve.narod.ru/slovar/27a1.htm>. 18. Neumann J. The Theory of Games and Economic Behavior / Neumann J. and Morgenshtern O. - Princeton : Princeton University Press, 1987. - 234 r.

UDC 37.01

Alla Semenova

EMOTIONAL AWARENESS AS A CONSTRUCT OF EVALUATION OF DYNAMICS OF DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL SKILLS OF TEACHERS OF HIGHER TECHNICAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS: PSYCHOPEDAGOGICAL APPROACH

The article concretized essence of emotional awareness as a construct evaluation of dynamics of development of pedagogical skills of teachers of higher technical educational institutions with positions psychopedagogical approach; characterized by the steps of successful behavior change with respect to emotional awareness, advantages and disadvantages of the use of computer techniques in the classroom for the development of pedagogical skills of teachers in higher education. A particularly large load on reflective / sensory processes going on in the "fuzzy" goal-setting and fuzzy thought. This means that at each stage of the deployment steps for lectures or seminars, not only in the final phase of the study course - modular or semester control, there are past, present and future. This aspect requires an understanding of teachers that students "live" training process in higher education, not only intellectually, but in a variety of emotional and sensual performance values of human existence. Thus, the lack of awareness of emotional experience in relation to their own activities in the classroom, as well as future results, negates the pedagogical action.

ПЕДАГОГІКА ВИЩОЇ ШКОЛИ

The choice of constructs evaluating the dynamics of the pedagogical skills of teachers of higher technical education is based on the fact that, firstly, the process of training future specialists in relationship integrity off actors in the educational environment; second, covering the essential characteristics of the models of educational interaction; thirdly, taking into account the role and place of operation of personal and professional paradigms of high school teachers and, fourthly, based on methodological principles, methods and techniques of holistic psychopedagogical approach.

Specifying constructs evaluating the dynamics of the pedagogical skills of teachers of higher technical educational institutions reveals motivational value content of student-teacher professional paradigm. The development of such constructs eliminates the standardization of certain stereotypes in creating a "typical" teacher, universally-averaged and focus on its individual characteristics; generate new content training system as a whole, because changing: organizational forms and methods of teaching experience sharing, forms and methods of training of teaching staff; changing educational environment, the essence of the educational and pedagogical challenges that teachers should decide who should decide and students.

Keywords: emotional awareness, training, pedagogical skills, psychopedagogical, construct evaluation.

УДК 37.01

Алла Семенова

ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ ОСОЗНАНИЕ КАК КОНСТРУКТ ОЦЕНИВАНИЯ ДИНАМИКИ РАЗВИТИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МАСТЕРСТВА ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ВЫСШИХ ТЕХНИЧЕСКИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ: ПСИХОПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД

В статье конкретизирована сущность эмоционального осознания как конструкта оценивания динамики развития педагогического мастерства преподавателей высших технических учебных заведений с позиций психопедагогического подхода; охарактеризованы этапы успешного изменения поведения относительно эмоционального осознания, преимущества и недостатки применения компьютерных методик на занятиях по развитию педагогического мастерства преподавателей высших учебных заведений.

Ключевые слова: эмоциональное осознание, профессиональная подготовка, педагогическое мастерство, психопедагогика, конструкт оценивания.

Стаття надійшла до редакційної колегії 8.09.2014